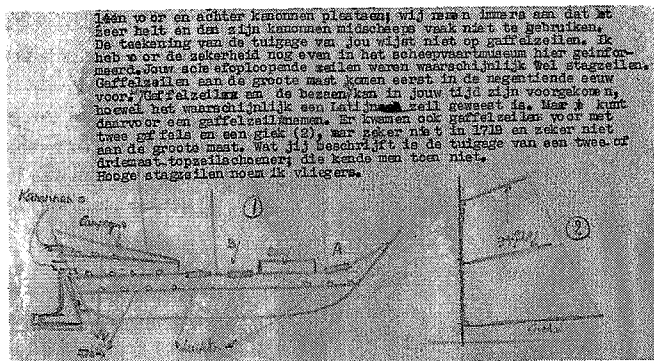

manier van werken. We wisten natuurlijk wel dat aan vrijwel elke roman ingenieuze schema's ten grondslag lagen, maar dat hij zó veel van zijn onderwerp meende te moeten weten, alvorens hij écht creatief aan de slag durfde te gaan, was zelfs voor mij, redelijk ingevoerd in Vestdijks werk, toch wel verrassend. De andere roman, waarbij ons een blik in de preliminaire keuken gegund wordt, is de 'roman uit de tijd van de Deutsche overheersing', *Pastorale 1943*. Ook hier wordt Van der Woude bestookt met een grote hoeveelheid vragen over spionage – Van der Woude was een man van het verzet –: de organisatie van de ondergrondse, soorten revolvers, de bewa- pening van de NSB, de rol van vrouwelijke spionnen, die klaarblijkelijk Vestdijks meer dan gewone (literaire?) belangstelling hadden. Vestdijk heeft van de door Van der Woude ook nu weer overvloedig aangele- verde informatie dienaangaande in dit la- ter ook verfilmde boek (met Sylvia Kristel!) dankbaar gebruikgemaakt: 'Je vraagt nogal wat. (...) een spionne doet natuurlijk op zeker moment alles om het wantrouwen te sussen. Met het bed wás veel te bereiken: het ging vele Duitsers om genever of een vrouw. Vele vrouwen hebben op die manier iets voor familieleden of vrienden gedaan gekregen. Beter: als burgeres kon men in 90% van de gevallen slechts iets bereiken via de sponde.' Een hele (ongewild) komi- sche passage vormen de vragen over het autorijden, een 'competentie', die Vestdijk niet bezat, en in *Pastorale 1943* wordt dit voertuig menigmaal bestuurd. Van der Woude geeft dit antwoord: 'Je slaat een motor aan; starten; je schakelt de versnel- ling in: zet hem op de eerste, daarna twee- de, daarna derde versnelling. (...) Men trekt, snel weg willend, of startend, de choke open (extra benzine-toevoer).' Let wel: de episto- laire dialoog handelt, in elk geval vanuit Vestdijk gezien, over de door hem te creë- ren literaire oorlog, niet over de houding in die oorlog zélf. Ik wist het wel enigszins, maar toch blijft het verbaasend (om- dat je je het bijna niet kunt voorstellen van een vriend van Ter Braak en Du Perron) en is het illustratief voor de 'persoon' Vestdijk, dat hij nauwelijks weet had (of wilde heb- ben) van wat zich tijdens de oorlogs- en bezettingsjaren buiten hem afspeelde.

Brief van Johan van der Woude aan Simon Vestdijk, 6 augustus 1941

De woorden 'houding in de oorlog' zijn ge- vallen. Geeft deze correspondentie nu meer of nieuwe informatie over Vestdijks wat dubieuze houding in de oorlogsjaren, zoals de achterflap van het boek ons wil doen geloven? Eigenlijk nauwelijks, vind ik. We wisten reeds dat Vestdijk zich had aange- meld bij het Letterengilde van de Neder- landsche Kultuurkamer, iets wat we ook al hadden kunnen lezen in de even prachtige uitgave uit dezelfde volkomen vernieuwde 'Achter het Boek'-reeks, *Schepelingen van De Blauwe Schuit. Brieven van Bertus Aaffes, K. Heeroma, M. Nijhoff, S. Vestdijk, en Hendrik de Vries aan F.R.A. Henkels. 1940-1946*. Beide boeken geven een mooi (onthutsend, mag ook) beeld van de houding van Vestdijk in oorlogstijd. 'Een angsthaas' noemt Kees Fens Vestdijk in een recensie naar aanlei- ding van hetzelfde boek. Maar in feite wis- ten we dit allemaal al wel. Alleen, het (be- wijs)materiaal heeft zich om zo te zeggen opgestapeld.

Johan van der Woude komt uit deze cor- respondentie naar voren als een trouwe be- wonderende vriend, die veel geeft en we- nig terugkrijgt. Er is geen sprake van een adoration mutuel. De bewondering komt van één kant. Vestdijk blijkt een opportu- nist, die de ander nauwelijks tot zichzelf toelaat. Ook letterlijk niet, want menige poging van Van der Woude om bij Vestdijk in Doorn langs te komen strandt vanwege 'smoesjes' van allerlei aard: een zieke hond, maagpijn, verstoring van werkritme. Vest- dijks depressies komen merkwaardigerwijs niet ter sprake. Zo vriendschappelijk waren de betrekkingen nu ook weer niet. Wie hebben we nu leren kennen? Inderdaad, een onmogelijk man, maar een groot schrij- ver, tegenover een aardige toegewijde be- wonderaar, maar als schrijver de mindere. Wie te prefereren? Voor de duur van de correspondentie kies ik voor Van der Wou- de, daarbuiten voor Vestdijk.

HARRY BEKERING

Het land van de kleiaardappel

Piet Paaltjens, Snikken en grimlachjes. Academische poëzie
Bezorgd door Marita Mathijssen en Dick Welsink

Amsterdam: Athenaeum/Polak & Van Gennep, 2003.
160 blz.; € 19,50; ISBN: 90 253 4180 2.

De letterkundige reputatie van de predi- kant François HaverSchmidt (1835-1894) berust voornamelijk op één dichtbundel: *Snikken en grimlachjes*. De bundel, die hij in

1867 onder het pseudoniem Piet Paaltjens publiceerde, bevatte slechts 24 gedichten, maar wist dankzij de humoristische, me- lancholisch-romantische toon een groot publiek te bekoren. Maar liefst zes keer werd *Snikken en grimlachjes* tijdens Haver- Schmidts leven herdrukt en tot op heden verschenen er ten minste 51 drukken.

De allereerste recensie uit 1907 was uiterst kritisch, omdat de gedichten 'zedelijke strekking' misten. Juist daarin schuilt waarschijnlijk het grote succes van de bundel. Typerend voor de poëzie van Paaltjens is de combinatie van romantische clichés (onbeantwoorde liefde, hooggestemde gevoelens, natuur), ironie en platte realiteit. De aan weltschmerz lijdende ikfiguur plengt vele tranen ('Waarom ik de loome nachten / Met wrange tranen bedauw?'), want hij treft niets dan 'harten van ijs en steen'. De tranenvloed neemt zo'n grote omvang aan dat de melkboer 's morgens

tegen de melk zegt. De stoep is weer op de stoep was geschreid'.

Ontnuchterend is ook het slot van 'De zelfmoordenaar'. Een verliefd paartje wil elkaar onder een eik beminnen, maar de laars van een man die zich aan deze boom ophing, glijdt naar beneden. 'In een wip was de lust / Om te vrijen gebluscht'. Berucht is ook Paaltjens parodie van Goethes lyrische beschrijving van Italië, 'Kennst du das Land? Wo die Zitronen blühen'. De verederlandste versie van Paaltjens luidt: 'Kent gij het land, waar de kleiaardappel groeit?'

De nieuwe editie in de Duitse taal, waarin klassiekers uit de Nederlandse literatuur een plaats krijgen, is de eerste uitgave die behalve een betrouwbare tekst ook een uitgebreide annotatie en toelichting van Snikken en grimlachjes bevat. Het heldere en informatieve nawoord van de bezorgers, Marita Mathijssen en Dick Welsink, geeft een overzicht van HaverSchmidts levensloop, de literair-historische context en de ontstaans-, druk- en waarderingsgeschiedenis.

LOTTE JENSEN

Intelligentie

**H.A. Gomperts, Intenties
1/2/3. Essays en kritieken
Samenstelling en bezorging
Eep Francken, Herman
Verhaar**

Amsterdam: J.M. Meulenhoff, 2003. 654 blz.; € 37,50;
ISBN 90 290 7178 8.

Bijna een kwarteeuw geleden sloot Carel Peeters zijn recensie van nieuw werk van H.A. Gomperts af met de zin: 'Het verschijnen van deze twee bundels *Intenties* is een belangrijke gebeurtenis, want men treft maar zelden zoveel intelligentie aan in een kleine vijfhonderd bladzijden.'

In 1981 was dit kennelijk nog een aanbeveling. Zo veel mogelijk intelligentie op één bladzijde. Tegenwoordig gaat het erom of een schrijver de lezer weet te vermaken. De hamvraag is niet meer hoeveel je ervan hebt, maar wat je ermee doet – met intelligentie.

Het denken in hoeveelheden intelligentie leidt automatisch terug naar Gomperts' leermeester Menno ter Braak. In een hoofdstuk van zijn autobiografische werk *Politicus zonder partij* uit 1934 had hij de 'Geschiedenis ener intelligentie' beschreven, namelijk de zijne. Ik verdenk Ter Braak ervan dat hij 'intelligentie' het liefst met een hoofdletter had geschreven. Maar dat kon natuurlijk niet meer, dat was niet intelligent geweest.

Wanneer een criticus eenmaal in de markt is gezet als 'intelligent', kan het gemakkelijk gebeuren dat de lezers van zijn stukken zeggen: 'Ik heb er niet alles van be-

grepen, en ik kan ook niet zeggen dat ze me van mijn adem hebben beroofd, maar gut, wat een in-tel-li-gent auteur!' Zo ongeveer is de indruk die de lectuur van de heruitgegeven *Intenties* van Gomperts achterlaat.

Het nieuwe aan deze heruitgave is een toegevoegd derde deel. Bij het verschijnen van de eerste twee delen in 1981 was dat deel reeds voor de nabije toekomst aangekondigd, maar tijdens Gomperts' leven – hij stierf in 1998 – bleef het een spooktitel. In zijn nalatenschap is de kopij recentelijk teruggevonden.

Interessant voor de figuur Gomperts is in dit nieuwe deel een essay 'De tumor van het bewustzijn' uit 1982. Daarin wordt de mens geduid als een 'archipel, een veelheid van geïsoleerde mogelijkheden'. Nu eens treedt Dr. Jekyll voor de dag, dan weer Mr. Hyde. Het menselijk 'ik' is kwetsbaar en agressief tegelijk. Wie ongeremd zijn individualiteit etaleert, stelt zich volgens Gomperts bloot aan represailles. Altijd en overal ligt wraak op de loer. Het liefst wendt men daarom zijn blik af uit schaamte.

Met deze kennis op zak loont het Gomperts' relaas van zijn ontmoeting met Ter Braak te herlezen, zoals geschetst in een voorgaand deel. Het roept een beeld op van twee volwassen heren vol schroom en kwetsbaarheid. Zelfs het meubilair in Ter Braaks huis werkte mee aan de pijnlijke stemming: 'De stoelen waarin wij zaten waren zo ver van elkaar opgesteld, dat het contact daardoor nog meer bemoeilijkt werd dan door ons falend oog-in-oog zijn.' De lezer krijgt het gevoel van een ijsig immense ruimte. Maar wie zelf ooit de bescheiden afmetingen van de kamers in Ter Braaks Haagse burgermanswoning heeft geïnspecteerd, kan zich niet aan de indruk van forse overdrijving onttrekken.

Er staat in deze drie delen *Intenties* veel wat de eeuwigheid niet hoeft te trotseren.

Het program dat deze boekband bijeenhoudt is ook tamelijk dun. Gomperts was, zoals sommigen zich herinneren, een uitgesproken tegenstander van het autonomistische standpunt, volgens welk het literaire werk een zelfstandige werkelijkheid is. Neen, zegt Gomperts met een weinig fraaie formule, een literaire tekst is een 'uitgedrukte bedoeling'. De literatuur onderscheidt zich niet van iedere andere taaluiting in de omgang. Zij kan worden herleid tot een reeks 'veronderstelde bedoelingen'.

Nu doet het woord 'uitdrukken' onwillekeurig denken aan het uitdrukken van rookwaar. Je dooft het vuur. Iemand die over literatuur denkt in termen van uitgedrukte en veronderstelde bedoelingen, vergelijkbaar met een slagersbriefje, lijkt niet werkelijk van literatuur te houden. Soms verschijnt er gloed in Gomperts' betoog. In zijn opstel over 'De tumor van het bewustzijn' treedt er een wildgroei van betekenissen en gedachtesprongen op, waar de auteur nauwelijks controle over lijkt te houden. Hier komt wel degelijk iets tot leven dat uitstijgt boven opgestapelde intelligentie. Bij het overgrote deel van de stukken moet men echter aan Renate Rubinstein denken, die indertijd tot vervelens toe geworsteld had met Gomperts' essay 'Grandeur en misère van de literatuurwetenschap'. Ook na ettelijke keren lezen bleef zij het 'huiswerk' vinden. Huiswerk – maar gut, wat een intelligentie.

LÉON HANSEN